

ЦЭРКВЫ І КАСЦЁЛЫ НА ЛЕПЕЛЬШЧЫНЕ

Спачатку нашы продкі былі язычнікамі. З X стагоддзя на беларускіх землях з'явілася праваслаў'е, з XIII – каталіцтва, з XVI – уніяцтва. Гістарычныя крыніцы захоўваюць некаторыя звесткі аб культурных збудаваннях на Лепельшчыне.

З Полацкіх пісцовых кніжак XVI стагоддзя вядома, што ў воласці Суша быў храм Цудатворца Міколы, у воласці Ладасна – храм Ператварэння Спасава, у воласці Пышна – храм Пакрова Святой Багародзіцы, у воласці Лепель – храм Міколы Цудатворца.

Вядомы беларускі гісторык Д. І. Даўгяла паведамляе, што Мікольская царква вядома ў Старым Лепелі да другой палавіны XIX стагоддзя, калі была за трухлявасцю разбурана, а начыненне перададзена ў іншую Ператварэнцкую царкву, таксама старадаўнюю. У 1900 годзе ў ёй бачылі разбіты звон вагой каля 5 пудоў з надпісам, зробленым у 1673 годзе.

Вядома, што Георгіеўская царква ў Лепелі 1900 года была пабудавана на месцы драўлянай Георгіеўскай царквы, звесткі аб якой ідуць з 1783 года.

Прыкладна ў 1602–1604 гг. канцлер Вялікага княства Літоўскага, уладальнік Новага і Старога Лепеля Леў Сапега пабудаваў у Лепелі царкву і драўляны касцёл. Апошні быў трэцім на ўсёй Полацкай зямлі. У запісе Льва Сапегі на карысць Лепельскага касцёла сказана: «...пабудаваў рымска-каталіцкі касцёл у імя святога Казіміра ў сваім мястэчку Новым Лепелі, што знаходзіцца над ракою Улаю ў Полацкім ваяводстве...»

У 1654 годзе праводзілася рэвізія касцёла Казіміра ксяндзом Сімонам-Адальбертам Млынецкім. Захавалася апісанне касцёла. У ім гаворыцца, што касцёл быў драўляным, у выглядзе карабля. У ім было 3 вялікіх і 2 маленькіх вакны. Паблізу касцёла на цвінтары была званіца над вялікай брамай у выглядзе вежы, а на ёй тры званы. На сценах – 10 абразоў і зламаны арган на 5 галасоў.

У 1779 годзе ў Лепелі адбыўся пажар. Згарэлі частка горада, касцёл, які пабудаваў Сапега, і ўніяцкая Царква.

Аб будаўніцтве храмаў у XVII–XVIII стагоддзях на Лепельшчыне звестак няшмат. Вядома, што ў 1714 годзе ў мястэчку Губіна полацкім стольнікам Янам Пакошам быў пабудаваны вялікі цагельны касцёл і двухпавярховы кляштар (каталіцкі манастыр) францысканцаў. Асвечаны касцёл ў 1715 годзе епіскапам Братоўскім у імя святога Антонія. Касцёл спраектаваны ў форме крыжа. Яшчэ ў пачатку XX стагоддзя там была багатая бібліятэка і архівы францысканцаў. Цяпер засталіся толькі руіны ад касцёла.

У кнізе «Нашы касцёлы» ёсць заўвага, што ў Камені быў парафіяльны касцёл, «які згубілі», а на могільках засталася капліца. (Яна стаяла яшчэ ў 20-30-я гады нашага стагоддзя). У 1796 годзе ў Камені ўзведзены драўляны касцёл Святога Казіміра і створана парафія. У 1913 годзе яна аднесена да францысканскай святыні ў Губіна. У 1772 годзе (ёсць звесткі, што ў 1801) на сродкі мясцовага землеўладальніка Сялявы пабудаваны мураваны касцёл у Ворані. У 1780 годзе на сродкі камергера польскага двара Яна Кашчыца ў мястэчку Пышна ўзведзены касцёл. Падкаморыям Свяцім у маёнтку Завідзічы Лепельскага павета ў 1805 годзе пабудаваны касцёл. У дакументах 1880 года ён узгадваецца як капліца.

Аб цэрквах таго часу вядома мала. Можна толькі меркаваць, што яны былі ўніяцкімі. У 1783 годзе ўніяцкая царква дзейнічала ў Лепелі. Захавалася яе апісанне. Была царква новая, з брусоў (бачна, адбудавана пасля пажару 1779 года) у выглядзе крыжа з трыма купаламі і жалезнымі на іх крыжамі. Магчыма, гаворка ідзе аб грэка-ўніяцкай драўлянай царкве Нараджэння Прасвятой Багародзіцы, аб якой ёсць звесткі 1835 года. Стаяла яна побач з гандлёвай плошчай, каля возера. Да яе былі прыпісаны цэрквы ў імя святой Параскевы ў мястэчку Новы Лепель, у імя святога Георгія за млынам, у імя шэсця Гасподняга ў вёсцы Зорніца, у імя святога Ізафата ў вёсцы Верабкі, у гонар святога Івана. Усе гэтыя цэрквы драўляныя, з трыма маленькімі званамі.

Лепельская ўніяцкая царква мела прыхаджанаў з 350 сядзіб. У мястэчку Новы Лепель, вёсках Верабкі, Гарадзец, Вокана, Юшкі, Забаенне, Казлы, Поўсвіж Вялікі і Малы, Луцішча, Дворышча, Горкі, Залессе, Жарсцвянава, Зорніца, Лядна, Улессе. Царква валодала землямі ў Новым Лепелі, Стаях, Бяленіцы, Селішчы і іншых населеных пунктах. Аб існаванні праваслаўных цэркваў на той час звестак няма.

Толькі ў 1808 годзе па прапанаванні лепельскага гараднічага Амантава заснавана хатняя праваслаўная царква з 10 абразамі. Названа яна ў гонар Ператварэння Гасподняга.

У 1811 годзе апрача названай вышэй праваслаўнай царквы ў Лепелі было 4 царквы ўніяцкія і 1 касцёл.

У 1814 годзе замест хатняй праваслаўнай царквы з'явілася асобная самастойная прыходская праваслаўная царква. Для гэтага з дазволу ўніяцкага архіепіскапа Красоўскага драўляную ўніяцкую царкву «Пяцінку» ператварылі ў праваслаўную. Памяшканне было невялікае (2 на 3 сажні), таму не змяшчала ўсіх багамольцаў. У 1819 годзе царкву рамантавалі за добраахвотныя ахвяраванні чыноўнікаў Бярэзінскай воднай сістэмы.

Напачатку праваслаўны прыход быў невялікі. На плане горада 1830 года праваслаўная Ператварэнцкая царква паказана там, дзе ў 1905 годзе была Пяцінская царква (цяперашняя).

У ноч з 27 на 28 красавіка 1833 года выгарэла чацвёртая частка Лепеля. Згарэлі ўніяцкая царква і багадзельня, касцёл.

У 1834–35 гг. у праваслаўе перайшлі прыхаджане Старалепельскага ўніяцкага прыходу з царквой і філіяламі, а таксама ўніяты Новага Лепеля.

У кастрычніку 1834 года гарадская дума правяла рамонт Ператварэнцкай драўлянай царквы. Замест старой была зроблена новая пабудова.

Па плану Лепеля 1835 года для пабудовы Ператварэнцкага сабора было адведзена месца і зямля двух прычтаў. У 1841 годзе лепельскі пратаірэй Пароменскі асвяціў месца будаўніцтва сабора. Узвядзенне яго завершана ў сакавіку 1845 года. Будынак быў пабудаваны ў форме прамавугольніка, дастаткова ўмяшчальны. У пярэдняй вежы змяшчаліся званы.

У 1851 годзе ў горадзе была ліквідавана зусім лядашчая драўляная Пяцінская царква, а таксама драўляная і зношаная могільнікавая Георгіеўская царква. У 1863 годзе ў Лепелі існавалі 3 праваслаўныя цэрквы, 1 капліца, рымска-каталіцкі касцёл, будаваўся другі каменны.

У 1876 годзе асвечаны ў імя Святога Казіміра мураваны касцёл, закладзены ў 1857 годзе. У 1886 годзе касцёлы былі ў мястэчках Камень, Чашнікі, Ушачы. У Межыцы і Луцішчы на сродкі нейкага Міладоўскага абноўлены капліцы на могілках.

У 1857–1876 гг. у Лепелі пабудаваны касцёл на сродкі Пятра Мальчэўскага і яго сына Людвіга.

У 1899–1900 гг. на Георгіеўскіх могілках у Лепелі пабудавана царква ў імя Георгія Перамоганосца.

З 1862–1863 гг. на пачатак XX стагоддзя дзейнічалі Гарадчэвіцкая, Каменская, Несінская, Губінская, Пышнянская, Макараўшчынская цэрквы.

У 1886 годзе праваслаўныя цэрквы былі ў вёсках Забароўе, Кабак, Крыўцы, Зацякляссе (Ухватка), Гушчын Прудок, Юркоўшчына. У пачатку XX стагоддзя дзейнічалі цэрквы ў вёсках Грыгаравічы і Старое Лядна.

Аб цэрквах на тэрыторыі цяперашняга Лепельскага раёна, а раней Барысаўскага і Бярэзінскага павеатаў Мінскай губерні вядома няшмат. Да апошняй вайны ў Весялове была капліца. На яе месцы да гэтага часу захавалася іншая невялікая каплічка. У часіны ваеннага ліхалецця згарэлі цэрквы ў Новых Валосавічах і Слабадзе.

Невядома дзе дзелася царква на перакрываванні дарог Брады – Крайцы – Пераходцы. У 30-х гадах разабрана царква каля Кветча. Па ўсёй імавернасці так лёс напаткаў і царкву ў Домжарыцах.

У XVII – XVIII стагоддзях з-за царкоўнага расколу ў Расіі на Беларусі з'яўляюцца стараверы. Іх нашчадкі да гэтага часу жывуць на Лепельшчыне, захаваўшы свае традыцыі, веру, культуру.

Пасля вайны з Напалеонам у Лепель і павет перасялілася шмат яўрэяў. Яны стварылі месцы для маленняў. У 1862 годзе ў Лепелі былі адна сінагога і тры малітоўныя школы. Усе яны будаваліся з дрэва. У 1862 годзе ў Лепелі жылі 19 чалавек яўрэйскага духавенства.

Пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі (з наступленнем эпохі атэізму), амаль усе цэрквы былі зачынены і разбураны. У 30-я гады дзеючы Ператварэнцкі касцёл у Лепелі быў ператвораны ў хлебазавод. У гады вайны яго часткова разбурылі, а ў 1954 годзе разабралі і на тым месцы пабудавалі магазін (цяпер там «Кулінарыя» і кантора райпо).

У Камені царкву разабралі ў 1937 годзе, у Гарадчэвічах і Кабаку – у час вайны ці пасля яе. Па ўспамінах старажылаў у Пяцінскай царкве пасля вайны былі турма, сталоўка. Захаваўся фотаздымак 50-х гадоў мураванай царквы ў Старым Лядне. Цяпер ад яе і няма і следу.

У 30-я гады быў зачынены касцёл Святога Казіміра.

А. Стэльмах

старшы навуковы супрацоўнік краязнаўчага музея.